

СТАСАВАЊЕ ВОЈСКОВОЂЕ И ВЕШТИНА РАТОВАЊА ВОЈВОДЕ ЖИВОЈИНА МИШИЋА У ОПЕРАЦИЈАМА НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ

Марко Зеленовић*

Универзитет одбране у Београду, Школа националне одбране

Чувена и често цитирана максима славног српског војводе Живојина Мишића – *Живот је вечита борба. Ко сме, тај може, ко не зна за страх, тај иде напред*, одсликава у потпуности његов приступ у вођењу борбених операција српске војске. Од славне и у међународним оквирима познате Колубарске битке, па преко Горничевске битке, боја на Кајмакчалану, потом битке у луку Црне реке и на крају одлучујуће битке за пробој Солунског фронта на Добром пољу, уочљива је „матрица војводе Мишића“. Суштина наведене матрице огледала се у избору на први поглед тежег правца – приступа да се дође до циља прве етапе операције, међутим, као по правилу у наредној етапи (етапама) операције српска војска би потом била у повољнијем положају у односу на непријатеља, и уз вероватно мање укупне губитке долазила би до коначног циља операције. Постављање јасног циља сваке етапе операције, односно благовремено планирање два до три корака унапред у односу на непријатеља, и не слепо придржавање правила да су једино могући правци напада природно проходни правци, уливало је поверење код српске и савезничке војске у славног команданта. Краљевина Србија га је као искусног војсковођу реактивирала у неколико наврата када је на фронту било најтеже. Веровали су у њега и његове способности. Предвођени војводом Мишићем српска и савезничка војска су заједно у Добропољској бици на Солунском фронту оствариле немерљив успех и значајан допринос у коначној победи против непријатеља у Првом светском рату.

Кључне речи: *борбене операције, Колубарска битка, Горничевска битка, бој на Кајмакчалану, битка у луку Црне реке и Добропољска битка*

Увод

Први светски рат је за српски народ, као и за целокупно човечанство био велика трагедија. Краљевина Србија је изгубила око 28% од укупног становништва, од чега 62% мушког радног становништва, а ратна штета је процењена на

* пуковник Марко Зеленовић је професор војних вештина и начелник Одсека за обавештајно и безбедносно обезбеђење, Катедра оператике.

близу 10 милијарди златних франака. С друге стране, Србија је током балканских и Великог рата добила потврду да су се исплатила сва улагања у војно образовање њених официра и подофицира, школованих у Србији и усавршаваних у иностранству. Они су у тешким и изазовним временима с почетка 20. века исказали своје умеће и вештине.

Један од њих који се посебно истакао својим ратним умећем и на кога се Србија ослањала увек када је било најтеже, био је војвода Живојин Мишић. Био је официр завидног нивоа општег и војног образовања, са обе ноге чврсто на земљи, строг и правичан, волео је своју отаџбину, њен народ и војску. Они су то знали да цене и узвраћали су му неком чудном енергијом, па су у тренуцима када би многи помисли да је крај и да су поражени, они васкрсавали још снажнији и спремнији.

Пажљивим праћењем и проучавањем развојног пута војводе Живојина Мишића, током његовог школовања у цивилним, а затим и у војним школама, као и током ратова Српске војске од 1876. до 1918. године, може се закључити да се ништа не може сматрати случајношћу када је у фокусу његов приступ руковођењу и командовању.

Анализом операција из Првог светског рата, посебно са Солунског фронта, може се уочити да је војвода Мишић био изузетно успешан у повезивању основних чинилаца оружане борбе: циља, снага, простора, времена и информација. Поред наведеног, можемо слободно рећи да је као врхунски војни лидер, посебно био способан да сагледа ограничења свих поменутих чинилаца и тиме допринесе да донете одлуке, током припрема и извођења борбених операција, буду што реалније. Његове помало луцидне идеје, односно извлачење снага из контакта са непријатељем када је то Врховна команда изричито забрањивала, затим увођење јединица у борбу када су сви мислили да је то немогуће и извођење операција на тешко проходном терену ради довођења сопствених снага у повољнији положај у односу на непријатеља, у потпуности су одсликавале његов карактер и умеће.

У многим научним делима и чланцима, у којима је тежишно разматрана улога и значај српске војске у Првом светском рату, истицан је посебно значај њеног војног руководства за постигнуте успехе у борбеним операцијама. Уважавајући у потпуности наведену чињеницу и без намере да посебно фаворизујемо лик и дело војводе Мишића, у односу на друге истакнуте команданте, овом приликом указаћемо на његову матрицу у извођењу борбених операција, за коју се може рећи да је заиста била својствена само њему. Свакако, да је успех у спровођењу поменуте матрице, односно извођење нападних операција на теже проходним – мање вероватним правцима, резултат тимског рада целокупног командног ланца, а што је често у својим записима истицао и сам војвода Мишић.

Умеће ратовања које је војвода Мишић исказао током вођења операција српске војске у Првом светском рату на страни савезница Антанте, сврстава га у ред најуспешнијих војсковођа у историји ратовања 20. века. Војвода Мишић је својим доприносом војној теорији, пре свега Стратегији и Војној стратегији, затим ратним умећем и практичним делима, у значајној мери потврдио актуелност филозофије и умеће ратовања Сун Цуа, старо више од две хиљаде година. Са актуелне временске дистанце, слободно можемо рећи да војвода Живојин Мишић, као један од најистакнутијих српских војсковођа и Сун Цу, као творац древне и данас актуелне ратне вештине, представљају потврду постојања истинских квалитета и вредности код

двају народа. Такође, веза која је између њих несумњиво утврђена и раду приказа-на, на извештајан начин сведочи о дубини веза и односа који данас постоје и повезују поносну Србију и мудру Кину у турбулентним односима у међународној заједници.

Стасавање стратега и војсковође – војводе Живојина Мишића

Покушавајући да проникнемо у тајне умећа и успеха војводе Живојина Мишића у руковођењу и командовању војском у миру и рату, указаћемо само на неке од детаља из његове богате биографије, који су опредељујуће утицали да он постане један од наших најбољих војсковођа у историји српског ратоводства.

Живојин Мишић рођен је 07.07.1855. у Струганику, као тринаесто дете Радована и Анђелије Мишић.¹ Живот у вишечланој породици на селу, која се као и многе друге у ондашњој Србији искључиво бавила пољопривредом, је од самог почетка био немилосрдан према младом Живојину. Одрастање и почетак школовања на селу, као и наставак даљег образовања у Крагујевцу и Београду, изузетно су позитивно утицали на образовање његове личности. Заволео је Живојин свој родни крај, наследио је одговорност, марљивост, строгост и правичност од својих родитеља и старије браће. Био је присиљен да се рано осамостаљује и сазрева у животу, а развио је и изузетно поштовање према припадницама женског пола, посматрајући улогу мајке у српској породици. Колико је он заволео Србију, и зашто је касније као официр њене војске био спреман за највеће пожртвовање у њеној одбрани, говори податак да је своје аутобиографске записе почео управо описујући њене природне лепоте.²

Школовање у Војној академији започиње у септембру 1874, али већ пред крај друге године 20.06.1876 по отпочињању I српско-турског рата, поднаредник Живојин Мишић бива распоређен на дужност наставника у Колубарском батаљону II класе.³ Његова јединица је упућена у источну Србију, а он своје прво ватрено крштење доживљава, као ордонанс мајора Николе Кирјајева, руског племића, једног од многобројних руских добровољаца који су дошли да помогну ослобађање Србије од турске окупације. Ратно окружење је утицало да се нека од искустава посебно урежу у памћење поднаредника Мишића и прерасту у трајно научене лекције. Од свега наученог, војвода Мишић је касније у својим записима истакао, опасност од издаје и неизвршења добијеног наређења, сагледавање проблема у организацији и планирању операција ондашње српске народне и стајаће војске, уочавање проблема у комуникацији између српског командног кадра и официра добровољаца из Русије, као начине одржавања војне дисциплине посебно у условима ратног стања. По завршетку I српско-турског рата у децембру 1876. произведен у пешадијског потпоручника.

¹ Скоко С. *Моје успомене*, Београд 1985, стр. 22.

² Скоко С. *Моје успомене*, Београд 1985, стр. 19-24.

³ Скоко С. *Моје успомене*, Београд 1985, стр. 32.

У јеку организацијско-формацијских промена у српској војсци, Србија се убрзо нашла пред захтевом Русије да поново отпочне рат са Турцима. Русија која је од априла 1877. била у рату са Турском инсистирала је, након преласка Дунава између Румуније и Бугарске, да Србија уђе у рат на њеној страни. Други српско-турски рат је за потпоручника Мишића, поред несумњиво новог ратног искуства, овога пута на простору југо-западне Србије, био посебно значајан са аспекта унапређења његовог знања у области стратегије и геополитике на простору Балкана. Проблеми у односима између савезница Русије и Србије у рату са Турцима, неприхватљиви услови Санстефанског мировног споразума у фебруару 1878, провоцирање антагонизма између Бугарске и Србије и појачавање наведеног антагонизма новим условима који су наметнути Берлинским конгресом у јуну исте године, јачање утицаја Аустроугарске на Балкану и стављање Турске под утицај држава Западне Европе постали су предмет интересовања потпоручника Мишића. Однос и континуитет политике Аустроугарске према Косову и Метохији, као и према Рашкој области, територијама које су биле насељене српским становништвом, а остале су изван Србије, изазвале су нетрпељивост код српског народа, која ће посебно кулминирати након анексије Босне и Херцеговине 1908. и током Првог светског рата.

Након завршетка Војне академије од 1878. до 1880, потпоручник Мишић службује као командир вода у Прокупљу и Београду. После произвођења у чин поручника 1884. службује као командир чете у Ужицу и Ваљево. Наведени период био је изузетно драгоцен за њега јер је наставио да развија свој очигледни таленат и дар да предаје војне предмете, како војницима, тако и колегама официрима. На основу његових записа очигледно је то био период у ком су његови претпостављени, командири чета и команданти батаљона поставили темеље његовог каснијег правичног, строгог и надасве односа пуног поштовања, како према потчињеним војницима, подофицирима и официрима, тако и према претпостављенима.

У јулу 1885. полагао је практични задатак батаљонског нивоа, а у фебруару 1887. и усмени испит за чин капетана. Због авантуризма краља Милана и под утицајем Аустроугарске, Србија у септембру 1885. отпочиње са концентрацијом војске за рат са Бугарском, а да за то није била припремљена. Освајачки рат, несвојствен српском народу и њеној војсци, отпочео је у новембру 1885, војнички гледано у невреме, и уз озбиљно пољуљан морал српске војске, а завршио се неславно примирјем у децембру исте године. Поручник Мишић је усавршавајући се за капетана српске војске у ратним условима увидео, опасност од неслоге између државног и војног руководства, пропусте у организовању српске војске за рат, слабости у организовању командовања и садејства између јединица и страдања од сопствене ватре, последице не располагања са обавештајним информацијама о јачини, груписању и намерама непријатеља, као и проблеме не бриге о живим, а камоли о настрадалим српским борцима на бојишту.⁴ Посебно, он истиче проблем отуђења представника државног апарата од широких народних маса, и за себе, и све нас извлачи поуку – „Познавати свој народ, значи паметно њиме управљати”.⁵

⁴ Скоко С. *Моје успомене*, Београд 1985, стр. 119-142.

⁵ Скоко С. *Моје успомене*, Београд 1985, стр. 141.

У пролеће 1887. након полагања испита за капетана и произвођења у чин капетана II класе одлази у школу гађања у аустроугарској војсци. По повратку са школовања постављен је на дужност командира чете у 8. пешадијском батаљону у Београду. Потом током 1888. ради у Министарству војном у пешадијској инспекцији. Уочава он у наведеном периоду колико погубне последице по војску могу имати трвења, унутар српског високог војног руководства, као и војног руководства са представницима цивилне власти.

На припремама за генералштабну струку (1888–1890.) капетан II класе Мишић је добио задатак да изради секцију топографске карте Брус у размери 1:75.000, која је највећим делом обухватала планину Копаоник.⁶ Био је то један од највећих неборбених изазова за све официре српске војске током њиховог усавршавања. На тој степеници у развојној каријери неки од официра су одустајали од припрема за генералштабну струку и самим тим од могућности достизања високих официрских чинова. Капетану II класе Мишићу, није било лако, размишљао је о одустајању. Међутим, упорност и истрајност да изврши додељени задатак, као и опчињеност природним лепотама једне од најлепших планина Србије преовладали су да он приведе крају добијени задатак. Наведено искуство са моћним планинским масивом, биће му изузетно драгоцено у наставку његове официрске каријере. Посебно је оно дошло до изражаја током Великог рата када је са српском војском по правилу носио пораз непријатељу, овладавајући стратегијском гредом у офанзивној фази Колубарске битке, у децембру 1914, потом западним обронцима планине Нице и Селечких планина ослобађајући Битољ, у новембру 1916. и на крају планинским масивом Козјак у другом и одлучујућем пробоју Солунског фронта, у септембру 1918. Друго богато искуство из прве године приправништва било му је генералштабно путовање и решавање тактичких задатака са пуковником Радомиром Путником. Друга година приправништва, са 13 теоријских испита пред комисијом којом је такође, председавао пуковник Путник, била му је лакша од прве.

У септембру 1890. завршава приправништво за генералштабну службу и одлази на дужност команданта 13. батаљона у Кладову. Међутим, са усавршавањем није стао, већ је отпочео индивидуалне припреме за испит за генералштабног мајора. У фебруару 1892. приступа полагању испита за мајора. Председник испитне комисије је био пуковник Путник. У прилог чињеници колики се значај придавао изучавању историје ратоводства код српских официра, говори податак да је при полагању испита за чин мајора, капетан I класе Мишић обрађивао четири Наполеонова рата, у Италији 1796, затим у Аустрији 1805, потом у Русији 1812. и на крају рат против целе Европе 1814.⁷ Изучавајући наведене ратове капетан I класе Мишић је на одређен начин успоставио идејну везу са ратном вештином Сун Цуа, јер се и сам Наполеон интересовао за његова достигнућа у поменутој области.⁸

У априлу 1892. због трзавица између Србије и Бугарске са батаљоном капетан I класе Мишић маршујући прелази из Кладова у Зајечар. Он је током дводневног марша увежбавао нове начине кретање батаљона у четним колонама, а тада сте-

⁶ Скоко С. *Моје успомене*, Београд 1985, стр. 154.

⁷ Скоко С. *Моје успомене*, Београд 1985, стр. 162.

⁸ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 9.

чено искуство и одушевљење војника на маршу, биће му касније изузетно драгоцене у решавању проблема насталих током дефанзивне фазе Колубарске битке, приликом константног вишедневног извлачења српске војске и избеглог народа.

У јулу 1892. капетан I класе Мишић постављен је на дужност начелника штаба Шумадијске дивизијске области, а убрзо потом у августу 1893. унапређен је у чин генералштабног (гш) мајора и одређен је за краљевог ађутанта и уједно вршиоца дужности команданта 7. пешадијског пука. Сведок је првог и другог државног удара краља Александра Обреновића, међутим није дозволио, ни себи, ни својој војсци, да буду умешани у наведена дешавања. Посматрајући судбину пуковника Путника, који је пензионисан у октобру 1896, због тога што као командант Шумадијске дивизијске области није дочекао краља Александра приликом обиласка трупа по Србији (био је на одсуству због болести), као и због сумње да сарађује са радикалима, гш мајор Мишић није ни слутило да ће слична судбина за неколико година затећи и њега. Пример достојанственог држања пуковника Путника који је из политичких разлога пензионисан и наставак његовог плодотворног рада у пензији (спремање официра за мајорски испит и писање војних дела) биће касније узор, како да се он понаша у сличној ситуацији.

Период од 1895. до 1902. био је значајан због интензивног учешћа у војним маневрима у земљи и иностранству, уласка у састав новообразоване Активне команде, указаног поверења да предаје Стратегију на Вишој школи Војне академије од 1898. до 1902,⁹ и заслуженог напредовања у чину. У јануару 1898. гш потпуковник Мишић постављен је за шефа унутрашњег одсека оперативног одељења Активне команде и уз остале дужности био је задужен за припрему официра за генералштабну струку. У фебруару 1902. унапређен је у чин гш пуковника, постаје члан Вишег војног савета, а већ у мају исте године постављен је за команданта Дринске дивизијске области.¹⁰ Наведени период је био обострано плодотворан јер је Мишић радио на свом личном стручном усавршавању припремајући официре за генералштабну струку и подучавајући их Стратегији на Војној академији, а Србија је добијала нове генерације високих официра, на којима је видљив печат оставио један од њених највећих војсковођа у историји ратоводства. Са аспекта будућих заједничких борбених дејстава са француском војском на Солунском фронту, свакако да је боравак у Француској од 1895. до 1898. на положају војног изасланика био изузетно значајан.¹¹

Након мајског преврата 1903, смене династије Обреновић са власти, и доласку на власт династије Карађорђевић, у јуну исте године, гш пуковник Мишић је постављен на дужност помоћника начелника Главног генералштаба, а за начелника Генералштаба је постављен реактивиран из пензије, и произведен у чин генерала Радомир Путник. Од лета 1903. до пролећа 1904. генерал Путник и гш пуковник Мишић разрађивали су концентрацију трупа према српско-турској граници, а потом је требало да исто то учине и према Аустро-угарској и Бугарској. Међутим, у марту 1904. гш пуковник Мишић доживљава сличну судбину, као и пуковник Путник 1896. и бива пензионисан из политичких разлога, због наводне блискости династији

⁹ Полазиште Сун Цуовог учења јесте да је стратегија најважнији државни посао. Србија је имала ту срећу да се стратегијом бави и да стратегији подучава младе официре, један од њених најчувенијих војсковођа у историји ратоводства. (Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 9.)

¹⁰ Скоко С. *Моје успомене*, Београд 1985, стр. 186-187.

¹¹ Ристановић С. В. *Колубарска битка*, КСЕ-НА, Београд, 2007, стр. 37.

Обреновић. Била су то тешка времена за српску војску због постојања двеју супротстављених фракција „црнорукаца” и „белорукаца”, насупрот официрима који су доследно поштовали Правило службе Војске Краљевине Србије и нису дозволили себи да буду увучени у политичке размирице. Поучен искуством свог старијег колеге генерала Путника, пензионисани гш пуковник Мишић је наредних пет година истрајавао да очува своје и достојанство и част српског официра.

Анексијом Босне и Херцеговине у октобру 1908. и криза која тиме проузрокована у региону Балкана, отпочињу ујурбане дипломатске, финансијске и војне припреме Србије за ратне сукобе који су сваког дана били све извеснији. Након скоро пуних пет година од пензионисања у марту 1909. гш пуковник Мишић се враћа у активну војну службу. Прихвата се његов једини услов, да се у војску врати у рангу у ком је био кад је пензионисан, тако је указом постављен за помоћника начелника Главног генералштаба. По пријему дужности радио је са генералом Путником на корекцијама плана мобилизације српске војске против Турске. Поред тога радили су на разради операцијског плана за случај напада Аустроугарске на Србију. Разрађен је 1909. и План пробне мобилизације на територији Дринске дивизијске области чијом израдом је руководио гш пуковник Мишић.¹² Поред дужности помоћника начелника Главног генералштаба гш пуковник Мишић је наставио са припремом официра за генералштабну струку. До почетка балканских ратова гш пуковник Мишић пружио је изузетан допринос у смислу, војних припрема за очекиване ратне сукобе, израде ратних планова, образовања официрског кадра и планирања мобилизације српске војске. Колико је све наведено допринело успесима српске војске у балканским и Великом рату, на нама је да закључимо. Како се Србија након успеха српске војске у балканским ратовима понела према генералу Мишићу, који је био један међу најзаслужнијима за постигнуте успехе у чувеној Кумановској и бици на Брегалници, говори податак да је он по завршетку II балканског рата 1913. по други пут пензионисан.

Пре него што је доживео друго пензионисање, војвода Мишић је у својим записима навео став, који га је поред свега осталог издигао у сам врх славних српских војсковођа и који очито говори зашто су га потчињени поштовали и безпоговорно извршавали његова наређења, а зашто су га се његови претпостављени бојали – „Из свих мојих дотадашњих службених искустава дошао сам до закључка да код великог броја наших официра, нарочито оних на већим положајима, недостаје довољно мушкости да по важнијим питањима кажу своје право мишљење у присуству старијих или претпостављених старешина. Налазимо да је то велика мана која у одсудним тренуцима кочи наше, иначе врло спремне и одважне више команданте у испољавању личне иницијативе, толико потребне у ратним операцијама”.¹³

Нажалост по Србију мир није дуго потрајао, па је већ 28. јула 1914. након сарајевског атентата, дошло до објаве рата од стране Аустроугарске, која је у свему била инструктирана од свог снажног савезника Немачке. Пре почетка рата, генерал Мишић је по други пут реактивиран и постављен на дужност помоћника начелника штаба Врховне команде српске војске.

¹² Скоко С. *Моје успомене*, Београд 1985, стр. 212 и 221.

¹³ Скоко С. *Моје успомене*, Београд 1985, стр. 223.

Након наметнуте и нежељене рововске војне – битке на Дрини, српска војска се нашла у деликатном положају услед константног повлачења пред јединицама 5. и 6. армије Аустроугарске. Војвода Путник у тим тренуцима, повлачи одлучујући потез и уместо рањеног генерала Петра Бојовића, за команданта 1. армије поставља 15.11.1914. генерала Мишића.¹⁴ Он већ први сусрет са војницима своје армије у рејону Мионице користи да организује повлачење српске војске, пре свега одваја војску од народа и примењује све што је до тада научио о организацији маршевања јединице. Мало је времена требало генералу Мишићу да увиди да су од три компоненте војне моћи српске војске, које су и данас актуелне: концептуалне, моралне и физичке, последње две озбиљно угрожене.¹⁵ Рововско ратовање од почетка септембра, па до почетка новембра 1914, које је за српску војску било апсолутно неприхватљиво, и константно повлачење пред непријатељем у првој половини новембра исте године, имало је поразан утицај на морал српске војске. Војска је била заморена, истрошена и изгладнела, осећао се недостатак муниције, посебно за артиљеријска оруђа, одећа и обућа је била дотрајала, логорска опрема у лошем стању, одрживост снага на положајима на минимуму, а синергија заједничког деловања српских армија се није осећала. Напред наведено описује лоше стање физичке компоненте српске војске.

Врхунац умећа током дефанзивне фазе Колубарске битке која је отпочела 16.11.1914, продужењем наступања 5. армије и 13. корпуса аустроугарске војске, био је одржати војну дисциплину, спречити дефетизам, очувати војну организацију, уз пружање отпора непријатељу на погодним ослонцима за одбрану. Иако је српска Врховна команда посегла у тим тренуцима за кажњавањем,¹⁶ већина српских команданата, па и генерал Мишић, су се свесно или несвесно, придржавали начела које је истакао Сун Цу – „Уколико војнике кажњавате пре него што задобијете њихову оданост, они вам неће бити потчињени, а ако вам не буду потчињени, заправо ће бити бескорисни. Ако након стицања њихове оданости не будете спроводили потребно кажњавање, они ће опет бити бескорисни. Стога се према војницима најпре треба понашати човечно, али их држати под контролом, средствима гвоздене дисциплине. Ово је сигуран пут ка победи”.¹⁷

Иако се током дефанзивне фазе битке генерал Мишић придржавао општепознатог учења у ратној вештини – „да је напад најбоља одбрана”, што истиче и Сун Цу, цитирајући Чанг Јуа – „У нападу је тајна одбране, одбрана је планирање напада”¹⁸, он одустаје од противнапада планираног за 22.11. и продужава повлачење 1. армије под борбом до 28.11.1914. Увидео је он да такав начин ратовања води у пропаст и одлучио да извуче 1. српску армију у шири рејон Горњег Милановца, где би одморио војску, средио њене редове, извршио поуну муницијом, опремом и људством, а потом прешао у противнапад. У суштини он је тих дана применио пет суштинских претпоставки за победу које је истицао и Сун Цу¹⁹ – 1) „победиће онај који зна кад да се

¹⁴ Ристановић С. В., *Колубарска битка*, КСЕ-НА, Београд, 2007, стр. 35.

¹⁵ *Доктрина Војске Србије*, Медија Центар Одбрана, Београд, 2010, стр. 27.

¹⁶ Скоко С. *Моје успомене*, Београд 1985, стр. 308.

¹⁷ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 82.

¹⁸ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 34.

¹⁹ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 33-34.

бори, а када да се не бори” (генерал Мишић извучи 1. армију из контакта са непријатељем), 2) „победиће онај који зна како да управља и надмоћним и слабијим снагама” (генерал Мишић је био свестан односа снага 15. и 16. корпуса аустроугарске војске, наспрам 1. српске армије), 3) „победиће онај у чијој војсци су сви без обзира на чин прожети истим духом” (генерал Мишић је преко својих команданата обезбедио да последњи војник у армији зна шта се од њега очекује), 4) „победиће онај који припремивши се чека да затекне непријатеља неспремног” (сужавање фронта српске војске, повлачење у дубину сопствене територије и напуштање Београда, довело је до развлачења снага непријатеља, и до тога да му је резерва била мала и занемарљива) и 5) „победиће онај на чије војне могућности не утиче његов владар” (покушај регента Александра Карађорђевића и председника Владе Николе Пашића да казне војводу Степу Степановића због сличне одлуке да извуче јединице 2. армије, као што је то учинио генерал Мишић није спроведен у дело²⁰).

Период кратког прекида дејстава и прегруписавања 5. аустроугарске армије према Београду и даље према долини Велике Мораве, од 29.11. до 02.12.1914, добро је дошао српској војсци да изврши све напред наведене припреме и пређе у противнапад. Генерал Мишић 01.12.1914. издаје наређење за напад, али о извршењу предстојећег задатка разговара са сваким командантом дивизије и командантом Ужичке војске. Знао је он како да обезбеди начела операција која су и данас актуелна, као што су јединство напора, обавештеност и морална чврстина,²¹ па је саслушао ставове и мишљења својих потчињених. Наведеним чином он такође обезбеђује да – „све снаге треба да дишу као једно, и све њихове снаге треба да воде једном заједничком циљу ... умеће се заснива на јаком осећају заједништва и солидарности”²² на чему је инсистирао и Сун Цу у ратној вештини. Са својом 1. армијом од 03.12.1914. генерал Мишић прелази у противнапад (офанзивну фазу Колубарске битке) основним правцем: Рудник – Сувобор – Маљен.²³ Он се не опредељује за природно проходни правац долином Љига и Колубаре, где су концентрисане јаке снаге непријатеља, већ напротив решава да са 1. армијом овлада источним делом „стратегијске греде”,²⁴ раздвоји аустроугарске снаге у долини Западне Мораве, од снага у долини Колубаре, а да потом када надвиси непријатеља настави напад у правцу Мионице и Ваљева. Управо ту „матрицу војводе Мишића” примениће касније у тешким и изазовним ситуацијама током извођења офанзивних операција на Солунском фронту. Након првих успеха по отпочињању противнапада, јединице 1. српске армије наставиле су даље продирање уз артиљеријску подршку у дубину распореда 16. корпуса аустроугарске војске, чиме је било угрожено десно крило и позадина 15. корпуса у долини Колубаре. Наведено поступање генерала Мишића, подржано израженом иницијативом потчињених команданата (пуковника Кајафе, команданта Дунавске дивизије I позива, који је наставио да гони непријатеља и по-

²⁰ Скоко С. *Моје усломене*, Београд 1985, стр. 329-330.

²¹ *Доктрина операција Војске Србије*, Медија Центар Одбрана, Београд, 2012, стр. 49-50.

²² Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 14-15.

²³ Ристановић С. В. *Колубарска битка*, КСЕ-НА, Београд, 2007, стр. 136.

²⁴ „Стратегијска греда” природни ослонац за одбрану, протеже се правцем исток-запад, а чине га планине: Гучево, Соколске планине, Повлен, Маљен и Сувобор.

ред упозорења које је 1. армија добила од Врховне команде²⁵) потврдило је став који је истицао и Сун Цу – „Мудар борац намеће своју вољу непријатељу, али не допушта да воља непријатеља буде њему наметнута”.²⁶ Генерал Мишић није спуштао иницијативу својих потчињених, напротив он је користио сваку прилику да их похвали, али исто тако није дозвољавао самовољу.

Продор 1. српске армије у правцу Мионице, а потом у правцу Маљена и Ваљева, и поражавање 16. корпуса аустроугарске војске 6. и 7. децембра 1914, одлучујуће је утицало на даља дејства 15. корпуса, и његовог левог суседа 13. корпуса. Тако је 3. српска армија наставила да потискује 15. корпус у правцу Шапца, а 2. српска армија 13. корпус у правцу Обреновца. Наведена дејства српских армија, уз снажан отпор, и каснији противнапад јединица Одбране Београда и Тимочке дивизије I позива са линије Варовница – Космај, уз подршку осталих јединица 2. и 3. српске армије, у правцу јединица 5. армије аустроугарске војске, довела су до победе у чувеној Колубарској бици. Генерал Мишић је за показано умеће у вођењу дефанзивних и офанзивних операција у периоду од 16.11. до 15.12.1914 унапређен у чин војводе.

Допринос војводе Живојина Мишића успешном извођењу операција на Солунском фронту

Током операција у јесен 1915. Србија је била изложена, односно боље речено, остављена од савезница Антанте, удруженом концентричном нападу оружаних снага Немачке, Аустроугарске и Бугарске са севера, запада и истока. У контексту свега онога што ће се касније дешавати током повлачења Српске војске и дејстава на Солунском фронту значајна је директива коју је војвода Мишић издао половином октобра 1915. Првој српској армији војвода Мишић наређује – „Свим средствима и начинима старати се да се непријатељу чине све могуће сметње и изненађења, ради његовог успоравања, док по нас не наступе повољни тренуци. Препоручујем свим командантима што потпунију обавештеност и узајамност помагања у свим приликама, о чему ћу водити нарочито рачуна”. Наведена директива је и поред очигледно тешког положаја српске војске имала прогресиван карактер, позитиван утицај на морал и дуг период важења. Без сумње директива је била актуелна све до 14.09.1918, када је српска војска кренула у одлучујући пробој Солунског фронта. Анализирајући став Сун Цуа да је – „Војсковођа који напредује не жудећи за славом и повлачи се не плашећи се срамоте, чија једина мисао како да заштити своју земљу и добро служи свом владару, драгуљ је у круни своје државе”,²⁷ можемо рећи да је војвода Мишић заиста био такав драгуљ.

Представници државног и војног врха Краљевине Србије који нису били способни да одвоје политику од војске и обрнуто, војску од политике, одредили су да војвода Мишић након опоравка после повлачења из Србије буде распоређен у резерви Врховне команде на Крфу. У међувремену, уз подршку савезника, а пре свих Француске

²⁵ Ристановић С. В. *Колубарска битка*, КСЕ-НА, Београд, 2007, стр. 150.

²⁶ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 49.

²⁷ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 88-89.

и Уједињеног Краљевства извршено је преформирање и опремање српске војске наоружањем и другом потребном опремом. Половином марта 1916. донета је одлука о премештању српске војске са Крфа у ширу околину Солуна. Половином априла 1916. прве јединице су већ почеле да пристижу на предвиђену локацију, а половином јуна исте године је завршен транспорт српских снага. Влада Краљевине Србије у јуну 1916. доноси одлуку да се све српске дивизије упуте на фронт између битолског и вардарског операцијског правца. Заједно са француским, британским, италијанским и руским јединицама успостављен је Солунски фронт у дужини од око 450 км који ће на жалост до половине 1918. имати за савезнике другоразредан значај.

Генерал Сарај, командант Источне војске након неуспеле пролећне офанзиве планира нову офанзивну операцију у захвату Солунског фронта за август 1916. Нова офанзивна операција је имала конкретнији циљ, као и снаге које су требале да га достигну. Жеља савезничких снага била је да се вежу бугарско–немачке снаге у захвату фронта и омогући улазак Румуније у рат на страни Антанте. Неутрално држање Грчке уз изражено непријатељско држање према снагама Источне војске, германофилске везе краљевске породице и превелика слобода деловања шпијуна са разних страна у Солуну и околини, омогућили су Бугарима корак предности у односу на савезнике Антанте. Тако 1. бугарска армија 17.08.1916. напада савезничке снаге на левом крилу Солунског фронта, односно 3. српску армију која је била у фази подилажења и припрема за напад. Долази до боја у сусрету у коме ни једна страна није била спремна за организовању одбрану. Врховна команда српске војске ангажовањем Вардарске дивизије и Тимочке бригаде стабилизује стање на фронту 3. армије и 28.08.1916. у потпуности зауставља напад 1. бугарске армије. Због допуштеног оперативног изненађења од стране непријатеља 21.08.1916. долази до смене команданта 3. српске армије и команданта њене Дунавске дивизије. Команданта 3. армије генерала Павла Јуришића Штурма, мења пуковник Милош Васић, дотадашњи командант 1. армије, а команду над 1. српском армијом 09. 09. 1916. прима војвода Живојин Мишић.²⁸

Горничевска битка²⁹ је у суштини представљала одговор српске Врховне команде и команде Источне војске на нападну операцију коју је од 17. до 28.08.1916. извела 1. бугарска армија. Правац Кенали – Баница – Горничево којим је изведен напад бугарске армије, указује на покушај удара и компромитовања позадине савезничких снага које су крајем јула 1916. тек поселе Солунски фронт. Одговор српске војске и савезника био је усмерен управо на потискивање непријатеља на почетне позиције и поправљање положаја сопствених снага у односу на непријатеља. С обзиром да је битка отпочела 12.09.1916. можемо закључити да војвода Мишић није имао претеран утицај на сам процес планирања,³⁰ изузев издавања наређења за напад 1. армији,

²⁸ Алимпић, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 133 и 144.

²⁹ *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918, Књига 17, Припреме за офанзиву на Солунском фронту од 17.08. до 14.09.1916. Заустављање бугарске офанзиве и офанзива српских трупа, I период Горничевска битка* Штампарска радионица Министарства Војске и Морнарице, Београд, 1929.

³⁰ Конференција свих команданата савезничких снага на Солунском фронту одржана је 20.08.1916. на којој је одлучено да се изведе офанзивна операција на левом крилу фронта, а Врховна команда српске војске издала је заповест за нападну операцију 08.09.1916.

али је могуће осетити његов утицај касније током извођења нападне операције. У наставку ћемо изнети само нека од основних запажања о самој бици која су битна због сагледавања укупног доприноса војводе Мишића извођењу операција на Солунском фронту током јесени 1916. Током процеса планирања, изузев раније постављеног општеног циља, односно везивања снага непријатеља у захвату фронта, конкретнији циљ операције савезничких снага није јасно формулисан.³¹ Изабран је један од најнепопуларнијих облика нападног маневра, фронтални напад. Непријатељ је потискиван у захвату целокупног левог крила Солунског фронта које су поселе јединице српске војске и француско-руске снаге генерала Кордонијеа (156. и 57. француска дивизија и руска бригада). Није успостављено садејство између српских и француско-руских снага, а значајнију подршку пружила је само савезничка артиљерија.³² Анализом заповести Врховне команде Српске војске и груписањем снага није могуће закључити где је било тежиште нападне операције. Једини потез који би ишао у прилог да је то било на фронту 1. српске армије је претпотчињавање Коњичке дивизије наведеној јединици. Најтежи задатак, овладавање планинским масивом Малка Нице – Старков гроб – Кајмакчалан, српска Врховна команда додељује 3. армији, која је већ претрпела губитке током претходне офанзиве 1. бугарске армије и код које је услед наведеног проблема дошло до слабљења морала. Команданти 1. и 3. српске армије одлично су организовали садејство између армија, ангажовањем ослабљеног 2. пука из Моравске дивизије у међупростору, али је током извођења битке изгубљен је контакт између ојачане Дунавске и Дринске дивизије 3. армије. Због фронталног потискивања непријатеља нису остављене код 1. и 3. српске армије значајније снаге за гоњење, а по том питању осетио се недостатак коња у Коњичкој дивизији (ојачаној Одредом пуковника Васића). Једна коњичка бригада је била на коњима, а једна је изводила дејства пешке. Због тога су снаге непријатеља успеле организовано да се повлаче, а српске јединице успеле су да заробе само мањи број бугарских војника, одређен број артиљеријских оруђа, муниције и друге опреме. Проблем је делимично решен придавањем коњичких ескадрона из 1. и 3. армије Коњичкој дивизији од којих је формиран 5. коњички пук. Дубље гоњење непријатеља високопокретним коњичким јединицама је спречено због непостојања садејства са француско-руским снагама на левом крилу. Ојачана Дунавска и Вардарска дивизија су након почетних успеха на правцу напада пропустиле да гоне непријатеља, док је ослабљена Моравска дивизија након увођења из армијске резерве једина искористила прилику да гони непријатеља у правцу Крушограда, али је након тога била укочена неактивношћу ојачане Дунавске дивизије. Јединице 1. армије и ојачана Дунавска дивизија из 3. српске армије, успеле су за четири дана трајања офанзивне операције, да потисну бугарске снаге на линију: жељезничка станица Флорина – Невокази – Воштаран – Крушоград – Сетиња – Стара Попадија – Влашко село. Међутим, због неактивности француско-руских снага с једне стране и дејства бугарске артиљерије константно у бок српских снага с друге стране, са положаја код Совича, на Старковом гробу и Кајмакчалану, долази до краћег прекида операција на фронту 1. српске армије. Допринос војводе Мишића у Горничевској бици можемо истаћи кроз неколико основних закључака. У усло-

³¹ Алимпић, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 146.

³² Алимпић, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 144.

вима скоро изједначених снага (пешадије и артиљерије) пред фронтом 1. и 3. српске армије и предности само у тешкој артиљерији, са ослабљеном Моравском дивизијом и некомплетном Коњичком дивизијом постигнута је прва победа српске војске након повлачења из отаџбине.³³ Потискивањем јединица 1. бугарске армије скоро до граничних положаја, са којих су кренули у нападну операцију 17.08.1916. обезбеђена је позадина левог крила и центра савезничких снага на Солунском фронту. Правилном организацијом расположивих снага, одговарајућим придавањем ескадрона из 1. и 3. армије и адекватним ангажовањем Коњичке дивизије дуж комуникацијског правца Кајалар – Соровић – Баница – Флорина, који је према почетном плану операција припадао француско-руској армији, делимично је ублажен проблем неактивности и кашњења наведене армије у заштити левог бока српских снага. Српској Врховној команди војвода Мишић је указао, на значај јаких топографских објеката Старков гроб и Кајмакчалан, као и на потребу њиховог заузимања, а ради даљег наставка офанзивних операција српске војске на битолском правцу.³⁴

Бој на Кајмакчалану³⁵ тежишно су водиле јединице Дринске дивизије које су током извођења нападних дејстава ојачаване јединицама Дунавске, Вардарске и Моравске дивизије, као и Добровољачким одредом и Батаљоном Срба добровољаца. Према плану операција српске Врховне команде овладавање линијом Кајмакчалан – Старков зуб, био је општи циљ Дринске дивизије у нападној операцији јединица српске војске која је отпочела 12.09.1916.³⁶ Иако су јединице Дринске дивизије у дејствима током првог дана оствариле значајан успех заузимањем предњих положаја бугарских снага на линији: јужни обронци Кочобеја – Плоче – Кара Тепе – Девојачки брег, испоставиће се да су опредељене снаге недовољне за достизање напред наведеног општег циља. На правцу дејства према Кајмакчалану било је 9 српских (слабијих), наспрам 9 бугарских (јачих) батаљона, односно 11 српских и француских батерија, наспрам 2 бугарске батерије.³⁷ Наведену ситуацију додатно је усложнило то, што је 17. пук Дринске дивизије био придат Дунавској дивизији, а током извођења нападне операције није било контакта ни са дејства између две поменуте дивизије 3. армије. Због тога ће у наредна три дана јединице Дринске дивизије застати са извођењем напада у ишчекивању резултата на фронту напада 1. српске и француско-руске армије, као и Дунавске дивизије. По повратку 17. пука у састав Дринске дивизије 16.09.1916. наставља се бој на Кајмакчалану. Након жестоких дводневних борби јединице Дринске дивизије избијају на највиши врх Кајмакчалан. Освојен је центар, али доминантни висови, Кочобеј десно и Старков гроб лево и даље су поседнути бугарским снагама. Након дводневног застанка јединица Дринске дивизије и одбијања противнапада бугарских снага, у периоду од 21. до 23.09.1916. настављено је са извођењем нападних дејстава у правцу линије Кочобеј – Флока и Сиви брег – Старков зуб, али без успеха. Претходни и нови дводнев-

³³ Алимпић, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 145-146.

³⁴ Алимпић, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 174.

³⁵ *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918, Књига 18, Офанзива српске војске на Солунском фронту 1916 године, II период Заузеће Кајмакчалана, Старковоо гроба и Совичких положаја*, Штампарска радионица Министарства Војске и Морнарице, Београд, 1930.

³⁶ Алимпић, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр.

³⁷ Алимпић, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр.

ни прекид у извођењу нападних дејстава користе бугарске снаге за довођење појачања, јачине до два пука и 26.09.1916. отпочињу снажан противнапад у жељи да поврате положаје на Кајмакчалану и одбаце јединице Дринске дивизије. Врховна команда српске војске у међувремену наређује да се настави са притиском на непријатеља на правцу напада 1. и 2. армије и тиме садејствује 3. армији у достизању њеног општег циља. Такође, након противнапада бугарских снага наређено је ојачавање Дринске дивизије. Противнапад бугарских снага је заустављен по цену већих губитака него што их је било у Дринској дивизији током извођења напада од 12. до 18.09.1916. Након поновног тродневног застоја и ојачавања Дринске дивизије са батеријом Вардарске дивизије, батаљоном из Моравске дивизије и батаљоном из Дунавске дивизије, 30.09.1916. су настављена нападна дејства, након дводневних борби заузет је Кочобеј, а наредног дана заузета је Флока и село Петалино. Бугарске снаге су без борбе напустиле положаје на линији Сиви брег – Старков зуб. Јединице 1. и 3. армије избиле су на десну обалу Црне реке. Бој на Кајмакчалану је значајан са аспекта анализе вештине ратоводства војводе Мишића пре свега због позитивних и негативних искустава и научених лекција, применљивих у процесу планирања, организовања и вођења борбених операција у даљем току рата. Посебно ће наведена искуства доћи до изражаја током Добропољске битке, која је вођена у сличним просторним и временским условима. Указаћемо само на нека од кључних искустава. Пре свега, очигледно је да општи циљ нападне операције 3. армије, поготово њене Дринске дивизије, није био реалан, или су опредељене недовољне снаге за његово достизање (избор циља / груписање снага!).³⁸ Дринска дивизија од самог почетка нападне операције 12.09.1916 није имала снаге у резерви, а у каснијем току извођења дејстава у резерву су извучене већ изморене и истрошене снаге, тако да су у четири наврата прекидана дејства у трајању од 2 до 4 дана (груписање снага!). Због наведених разлога није организовано гоњење непријатеља након овладавања предњим положајима бугарских снага на јужним падинама Кајмакчалане 12.09.1916, као и након овладавања највишим врхом наведене планине 18.09.1916. (активност и иницијатива!). Током тешких борби јединица Дринске дивизије на Кајмакчалану до 28.09.1916. вршен је притисак јединица 1. и 2. српске армије на правцима напада али без значајнијих успеха. Узрок томе била је једна немачка тешка батерија на Старковом гробу која је представљала озбиљан проблем за Дринску дивизију, али и за снаге 1. армије и Дунавске дивизије (јединство напора – садејство и сарадња!). Највеће губитке Дринска дивизија је претрпела 26.09.1916. током одбране од противнапада бугарских снага, када је иницијатива препуштена непријатељу³⁹ (активност и иницијатива!). По овладавању Кајмакчаланом озбиљан проблем представљао је снабдевање јединица муницијом и храном, као и пребацивање артиљеријских јединица на нове положаје због недостатка путева (одрживост!). Без обзира на све потешкоће јединице Дринске дивизије са оја-

³⁸ Вршећи компарацију са актуелним начелима операција Војске Србије могуће је увидети од којих се начела одступило, односно која су начела испоштована: 1)Избор циља и утврђивање тежишта, 2)Груписање снага, 3)Јединство напора, 4)Обавештеност, 5)Упорност, 6)Морална чврстина, 7)Активност и иницијатива, 8)Изненађење, 9)Заштита снага, 10)Маневар, 11)Економија снага, 12)Адекватност и 13)Одрживост (*Доктрина операција Војске Србије*, Медија Центар Одбрана, Београд, 2012, стр. 48-51.)

³⁹ Алимпић, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 172.

чањима исказале су изузетну храброст и пожртвовање током овладавања Кајмакчаланом, Кочобејом, Флоком и Старковим гробом, као и током одбране заузетих доминантних висова (упорност!). Снажна артиљеријска припрема и касније подршка напада снага Дринске дивизије поразно је деловала на морал бугарских снага и донекле је решила проблем изједначеног односа снага нападача и браниоца (маневар!). Ослобађање првих делова отаџбине Србије и овладавање неосвојивим „Борисовим градом” – Кајмакчаланом, веома повољно је утицало на морал српских јединица (морална чврстина!). Изузетно организовано санитетско збрињавање рањених, повређених и оболелих бораца током вођења боја на Кајмакчалану утицало је да се умање укупни неповратни губици. На крају истичемо неколико цитата Сун Цуа којима није придата потребна пажња током боја на Кајмакчалану. Први је – „Ако противник покушава да се одмори, не дајте му предаха. Ако су му снаге обједињене раздвојите их”.⁴⁰ Чести прекиди током извођења нападах дејстава, омогућили су бугарским снагама, не само да се одморе, већ да доведу и неопходна појачања. Други цитат је – „Муњевита брзина је суштина рата, искористите неспремност непријатеља, крећите се неочекиваним путањама и нападајте небрањена места”.⁴¹ Недостатак снага за гоњење непријатеља у борбеном распореду Дринске дивизије, онемогућио је експлоатацију успеха након заузимања предњих положаја на јужним обронцима Кајмакчалана, као и након заузимања положаја на највишем врху наведене планине. Трећи цитат је – „У свим борбама непосредан приступ може се користити за приступање боју, али посредни приступи биће потребни да би се осигурала победа”.⁴² Можда би снажнији продор снага 1. армије и Дунавске дивизије правцем Крушоград – Живоња – Добровени у долину Црне реке присилио бугарске снаге на Старковом гробу, Кочобеју и Флоки да се раније извуку са наведених положаја и не исцрпљују снаге Дринске дивизије. У прилог наведеном иде и чињеница да су по заузимању Кочобеја и Флоке и избијању снага Дринске дивизије у долину Црне реке, бугарске снаге на Старковом гробу напустиле положаје без борбе. У улози начелника штаба Врховне команде у септембру 1918, војвода Мишић ће обезбедити да се наведена начела операција, као и вештине ратовања практично примене током Добропољске битке.

Битка у луку Црне реке⁴³ представља наставак нападне операције српске и савезничке војске у јесен 1916. године и експлоатацију постигнутих успеха у Горничевској бици и боју на Кајмакчалану. Врховна команда српске војске већ 03.10.1916. наређује 1. и 3. армији да настави са гоњењем непријатеља на свом правцу ангажовања, а 2. армији да настави са потискивањем непријатеља који је држао положаје на линији Добро поље – Козјак – Ветреник. На располагању су била три могућа правца напада на фронту које су држале снаге српске војске. Први, дуж битолске котлине, природно проходан правац, каналисан са истока Селечким планинама, а са запада масивом Баба, који је веома брзо омогућавао избијање у

⁴⁰ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 22.

⁴¹ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 95.

⁴² Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 43.

⁴³ *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914 – 1918, Књига 19, Офанзива српске војске на Солунском фронту 1916 године, III период Операције на Црној реци и заузеле Битоља*, Штампарска радионица Министарства Војске и Морнарице, Београд, 1930.

рејон Битоља. Међутим, он је био поседнут веома јаким немачко-бугарским снагама 11. немачке армије, при чему се посебно истицало утврђено насељено место Кенали у средишту котлине. Ситуацију је додатно усложавала чињеница да би снаге нападача на наведеном правцу након граничног фронта наишле на мочварно земљиште десно од пута Кенали – Битољ, које би каналисало снаге на ионако отвореном земљишту. Други правац, водио је преко јужних обронака Селечких планина, који се пружају правцем север – југ и испресецани су мањим речицама и потоцима који се такође својим током од севера према југу уливају у Црну реку. Наведене увале с обзиром на правац пружања изузетно су погодивале снагама нападача, а отежавале одбрану снагама браниоца. Простор у луку Црне реке, пре отпочињања нападне операције, био је поседнут слабијим немачко-бугарским снагама које су се ослањале на чињеницу да је Црна река у јесен значајна препрека у случају евентуалног напада на том правцу. Трећи правац, водио је преко мориховско-могленских планина, одакле би се након њиховог овладавања отварао три правца према Неготину и Кавадарцима у долини Вардара, и према Прилепу. Изузетно тешко проходан правац, поседнут снагама 3. бугарске дивизије, а снаге 2. српске армије и делови Дринске дивизије биле су недовољне за извршење наведеног задатка, с обзиром на дубину очекиваног продора по овладавању планинским масивом Нице.

Врховна команда Српске војске је због недостатка снага довела у тежак положај команданта 3. армије чија је Дринска дивизија била подељена у две колоне, које су биле усмерене у два различита правца. Лева да садејствује Дунавској дивизији у луку Црне реке, а десна да садејствује 2. армији током овладавања непријатељских положаја на планинском масиву Нице. Наведена одлука, иако веома рискантна и посебно ангажовање леве колоне Дринске дивизије омогућиће постизање победе у бици у луку Црне реке.

Напад јединица 1. српске армије, Дунавске и леве колоне Дринске дивизије из 3. српске армије отпочео је 04.10.1916. С обзиром на растројеност бугарских снага након боја на Кајмакчалану и чињеницу да су они држали део положаја у луку Црне реке, источно од Ченгелског потока лева колона Дринске, Дунавске и Моравске дивизија успевају да се пребаци на леву обалу Црне реке на потезу од с. Добровени до с. Крапа и да потискују бугарске снаге у правцу Чуке. Део Моравске дивизије код с. Брод, Вардарска и Коњичка дивизија и француско-руски армија, које су дејствовале у битољској котлини, биле су блокиране снажним отпором немачко-бугарских снага под контролом немачке команде, западно од Ченгелског потока и непријатељским снагама из утврђеног места Кенали. Дејства Моравске, Дунавске и леве колоне Дринске дивизије од 05. до 07.10.1916. свела су се само на успостављање и проширење десантне основице након преласка Црне реке, Вардарска и Коњичка дивизија које су по претходном наређењу Врховне команде⁴⁴ биле усмерене према битољској котлини и с. Кенали заустављене су снажним дејством немачко-бугарских снага и зато што им је био угрожен леви бок услед неактивности француско-руске армије генерала Кордонијеа. Током 08. и 09.10.1916. део Моравске дивизије, цела Дунавска и лева колона Дринске дивизије настављају да потискују бугарске снаге на свом правцу напада и овладавају с. Сливица, с. Велесело, с. Полок и ју-

⁴⁴ Алимпиф, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 192.

жним висовима Чуке. Због лошег стања код бугарских јединица немачка команда доводи појачања са Вардарског правца и расположиве јединице са западног фронта. Тродневни прекид дејстава у луку Црне реке из напред наведеног разлога највише је одговарао немачко-бугарским снагама.

Генерал Сарај тражећи решење за неактивност француско-руске армије, доноси одлуку да ојача 1. српску армију са бригадом „Фуркад“, поред 56. пука који је раније претпотчињен војводи Мишићу.⁴⁵ Испоставиће се да ће наведено поступање генерала Сараја и касније претпотчињавање француске бригаде „Сикл“ 1. српској армији 24.10.1916, уз мудре одлуке војводе Мишића да српско-француске снаге употреби у правцу јужних обронака Селечких планина, а не у битолској котлини, решити питање победника битке у луку Црне реке. У међувремену први заједнички напад српско-француских снага 14.10.1916. није имао успеха због поновне неактивности француско-руске армије што је био разлог смењивања генерала Кордонијеа. Нови напад 18.10.1916. након снажне артиљеријске припреме и подршке, као и ватрене подршке српске и савезничке авијације на правцу ангажовања Вардарске и Коњичке дивизије завршава успешно заузимањем с. Брода и потискивањем непријатеља јужно од с. Тепавци. Заустављање напада српских снага током 19.10.1916. у рејону с. Тепавци од стране 146. немачког пука, немачко-бугарске снаге користе да 20. и 22.10.1916. изврше противнападе у међупростор између Вардарске и Моравске дивизије. Оба противнапада завршила су неуспешно пре свега због веома добро организованог садејства између Вардарске, Моравске, Коњичке и Дунавске дивизије, као и француске бригаде „Фуркад“. Генерал Сарај увидевши да је претпотчињавање француских јединица 1. српској армији почело да даје резултате наређује 24.10.1916. да се она додатно ојача са 21. пешадијском бригадом „Сикл“, 2. бис зуавским пуком, 8. афричким коњичким пуком и са 2 дивизиона артиљерије.⁴⁶ Тиме је цела 17. колонијална дивизија ушла у састав 1. српске армије. Петодневни застој користе и немачко-бугарске снаге за прегруписавање, обједињавање команде над источним и западним одсеком и довођење појачања јачине 1 пешадијског пука, 1 ловачког батаљона, 1 пешадијског батаљона, 1 резервног ловачког батаљона и 2 батерије тврђавске артиљерије.⁴⁷

Војвода Мишић користи добијена појачања за спровођење своје идејне замисли која ће 19.11.1916. бити крунисана ослобађањем Битоља. Навешћемо само кључне одлуке којима је он исказао своје умеће ратоводства. По добијању појачања он мења претходну одлуку Врховне команде и усмерава јединице Вардарске и Коњичке дивизије у правцу јужних обронака Селечких планина. Сун Цуова филозофија је слична и истиче – „У складу с повољним околностима, треба да се прилагођавају планови“.⁴⁸ Јединице 17. колонијалне француске дивизије употребљава за заштиту левог бока главних снага које су требале да нанесу пораз немачко-бугарским снагама у луку Црне реке и за одржавања контакта са француско-руском армијом која је потискивала непријатеља дуж битолске котлине. Захваљујући добијеним појача-

⁴⁵ Алимпић, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 197.

⁴⁶ Алимпић, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 210.

⁴⁷ Алимпић, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 210 и 211.

⁴⁸ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 20.

њима он скраћује фронт Вардарске и Моравске дивизије, омогућава им да формирају значајније резерве које би могле употребити за гоњење непријатеља, а Коњичку дивизију држи у армијској резерви такође, у готовости за гоњење. Војвода Мишић је, наслућујући опасност од успостављања рововског ратовања на Солунском фронту и у складу са Сун Цуовим умећем ратовања – „У рату нека ваш циљ буде победа, а не дугачки походи“⁴⁹ био заговорник општег и брзог напада удружених српско-француских снага. Омогућава командантима дивизија већу слободу маневра, посебно Моравској и Дунавској дивизији увидевши да је решење битке у њиховом брзом продору на правцу источног одсека који су тежишно држале растројене и ниског борбеног морала бугарске јединице. Тако су наизменични напади, међусобна подршка, уз одлично успостављено садејство Моравске и Дунавске дивизије од 10. до 14.11.1916. године омогућили заузимање с. Тепавци и јаког природног ослонаца Чуке, повлачење немачко-бугарских снага на линију с. Рибарци – с. Јароток – к.1212 – с. Ивени. Непосредан продор Моравске и Дунавске дивизије утицаће посредно, на повлачење немачко-бугарских снага у западном одсеку Црне реке, као и повлачење 11. немачке армије у битолској котлини северно од реке Бистрице. Интересантан је приступ Сун Цуа по разматраном приступу вођења операција где каже – „У боју постоје само два метода напада, непосредни и посредни, па ипак та два метода омогућавају бескрајни низ маневара“.⁵⁰ Поштујући одлуку војводе Мишића, да се општи напад уз прелазак у гоњење довољно ојачаних снага 1. армије и Дунавске дивизије 3. армије не сме прекидати до постизања коначног успеха, након дводневних лоших временских услова, наставља се напад. Дунавска и Моравска дивизија 17. и 18.11.1916. овладавају линијом с. Ивени – к.1212 – Јароток и потискују непријатеља према Рапешу и Макову.

Након овладавања доминантним висовима Ораховско-Мориховског масива угрожавања комуникације Зовик – Рапеш – Маково – Новаци – Битољ, команди немачко-бугарских снага није преостало ништа друго него да повуче снаге 11. немачке армије, 8. и 10. бугарске дивизије на линију с. Снегово – с. Добромир – висови северно од с. Паралова, с. Макова и с. Рапеша. Битољ је напуштен без борбе и ослобођен 19.11.1916. Тако је „матрица војводе Мишића“, да се непосредним овладавањем доминантних природних ослонаца, посредно изазове угрожавање непријатеља и доведе у лош положај у погледу наредних дејстава, још једном дошла до изражаја. Анализирајући филозофију Сун Цуа који каже – „Видети победу тек кад је надохват обичној светини није врхунац ратничке врлине“,⁵¹ можемо закључити да је војвода Мишић победу видео далеко раније од свих усмеравајући снаге 1. армије са ојачањима у луку Црне реке.

Са аспекта савременог разумевања војних операција нема никакве сумње да је Добропољска битка⁵² била кључна битка у одлучујућој операцији српске војске и саве-

⁴⁹ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 28.

⁵⁰ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 44.

⁵¹ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 37.

⁵² *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914 – 1918, Књига 26, Рововска војна српске војске на Солунском фронту, III период рововске војне, Припреме за офанзиву, Штампарска радионица Министарства Војске и Морнарице, Београд, 1935, и Књига 27, Офанзива – Први период: Добропољска битка, Пробој непријатељског фронта и избијање на реку Вардар, Штампарска радионица Министарства Војске и Морнарице, Београд, 1936.*

зника Антанте на Солунском фронту у септембру 1918. С обзиром да је Добропољска битка веома исцрпно описана у постојећој литератури о Солунском фронту усмерићемо пажњу читалаца на неке од најзначајнијих одлука српске ВК на челу са војводом Живојином Мишићем. Свеобухватном анализом дешавања на Солунском фронту може се рећи да је Врховна команда Српске војске препознала значај овладавања јаким топографским објектима Мориховско-Могленских планина још у јесен 1916. године, током борби у луку Црне реке. Иако је идејна замисао о пробоју фронта сазрела у Врховној команди од јесени 1917, тек након доласка генерала Фраше Д'Еперea за главнокомандујућег Источном војском у јуну 1918. и обиласка фронта прихвата се идеја и предлог српске ВК о пробоју Солунског фронта. Циљ нападне операције је био, да се изврши пробој фронта непријатеља на одсеку пробоја Ветерник – Сокол, овлада доминантним топографским објектима Козјак и Тополец, потом да се природно проходним правцима избије на линију Демир Капија – Неготин – Кавадарци и раздвоје непријатељске снаге у долини Вардара од снага у рејону Прилепа и битолске котлине. По угрожавању комуникације у долини Вардара у напад би кренуле енглеске и грчке јединице долином Вардара и француске снаге на левом крилу фронта. Из свега наведеног можемо закључити да је у циљу поново јасно уочљива „матрица војводе Мишића”.

Генерал Д'Епере одговара на један од кључних захтева српске ВК и дипломатски решава грешку његовог претходника генерала Гијома. Наређује да се на положаје Моравске дивизије и Прилепског одреда доведе француска 11. колонијална дивизија. Тимочку дивизију на десном крилу фронта који је држала српска војска, смењује 16. француска дивизија, док Југословенску дивизију крајем августа 1918. на положају смењују 122. француска и 17. колонијална дивизија.⁵³ Сменом Тимочке, Моравске и Југословенске дивизије и расформирањем Прилепског одреда скраћена је дужина фронта српских армија са 60 на 32 км. Захваљујући томе српска војска је успела да се одмори и припреми за пробој фронта. Поучен искуствима из Колубарске битке и као доскорашњи командант 1. српске армије, војвода Мишић је уочио да је један од највећих проблема који се појавио током рововског ратовања од јесени 1916. до јесени 1918, умор војника, а који је негативно утицао на њихов борбени морал. Војвода Мишић је за разлику од генерала Гијома имао подршку од стране генерала Д'Еперea у решавању поменутог проблема.

Опсежне и детаљне скоро двоипомесечне припреме за пробој фронта по свим сегментима од процеса планирања и организовања операције, преко инжењеријског уређења положаја, комуникација, аеродрома и других објеката, до масовне логистичке операције извођене по свим функционалним областима, уз стриктну примену мера маскирања створиле су предуслове за успешно извођење нападне операције. Занимљива је филозофија Сун Цуа у контексту планирања операција где каже – „Генерал који добија битку у свом замку мисли о свим проценама пре почетка битке. Генерал који губи битку доноси тек неколико претходних процена. Тако многе процене воде до победе, а недовољно њих до пораза”.⁵⁴

План за пробој фронта је предвиђао напад српских снага ојачаних са две француске дивизије на главном правцу напада, односно на Добропољском одсеку про-

⁵³ Алимпић, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 311-313.

⁵⁴ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 22.

боја у правцу Кочана и Кратова. Енглеске снаге би у складу са развојем ситуације на првом помоћном правцу напада, а најкасније након три дана отпочеле пробој на Вардарском одсеку пробоја. Француске снаге би на другом помоћном правцу најкасније након девет дана од почетка напада на главном правцу отпочеле пробој на Битољском одсеку пробоја. Још током битке у луку Црне реке војвода Мишић је инсистирао на општем нападу српске и савезничке војске на целом фронту како би се немачко-бугарске снаге спречиле да пребацују снаге са једног на други правац што се често дешавало у претходно наведеним биткама.⁵⁵

Ангажовање француских дивизија у саставу 2. српске армије, јединица француске артиљерије за ватрену подршку извршења пробоја и током продужења напада, искусних француских официра по појединим специјалностима заједно са српским официрима, француских и британских војних болница обезбедили су мултинационални карактер наведеној операцији. Политичари ће и данас рећи да је ангажовање 122. француске и 17. колонијалне дивизије на главном правцу напада, на одсеку пробоја, у првој линији, била политичка одлука и ствар престижа. Официри ће и данас рећи да би без пожртвовања наведених француских јединица исказаног посебно током првог дана нападних операција, али и касније током гоњења непријатеља било тешко постићи оно што се постигло Добропољском битком. Сун Цу врло скромно разматра савезништво истичући – „Не можемо ступати у савезе док се не упознамо са намерама наших суседа”.⁵⁶ Након савезничке конференције у Дулену у марту 1918. године и постављења генерала Фердинанда Фоша за главнокомандујућег савезничком војском Антанте заузет је став да се победа може остварити само синергијом дејстава на свим фронтима. Такав став савезника уливао је наду код војводе Мишића и српске ВК.

Српска ВК, политички и војни представници Антанте били су јединствени у разумевању једне чињенице, а то је да су пробоју Солунског фронта највише посвећени српски војници у саставу 1. и 2. српске армије. Објективно је било, уз потпуно уважавање до тада поднетих жртава савезница Антанте, да је највећа жеља и хтење за пробој фронта била присутна код српских војника који су већ две године стајали на граници отаџбине. Делећи судбину са својом војском од самог почетка Великог рата војвода Мишић је препознао чињеницу коју је истицао и Сун Цу – „Када војска тако постане једно уједињено тело, чак и храбрима је немогуће да напредују сами, или кукавицама да се сами повлаче. То је умеће управљања великим групама”.⁵⁷

Централне силе имале су средином 1918. на фронту дужине 450 км имале око 600.000 војника распоређених у 14 ½ пешадијских дивизија. Савезнице Антанте су имале око 619.000 војника у 29 пешадијских и две коњичке дивизије (180.000 француских војника, 140.000 српских војника, 135.000 грчких војника, 120.000 енглеских војника, 42.000 италијанских војника и 1.000 албанских војника). Решење за скоро изједначен однос снага на Солунском фронту српска Врховна команда нашла је у пробоју, као једном од облика маневра у току извођења напада, па је тако на уском делу фронта обезбеђена потребна надмоћност нападача у односу на браниоца.

⁵⁵ Алимпиф, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 210.

⁵⁶ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 63.

⁵⁷ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 64-65.

Адекватним ешалонирањем српских и француских јединица и скраћењем дела фронта који је држала српска војска, обезбеђена је неопходна надмоћност српске и савезничке војске у односу на непријатеља, 1:3 у пешадијским батаљонима и авијацији, 1:4 у артиљерији и 1:6 у коњичким ескадронима.⁵⁸ Наведени однос снага је био још повољнији за српску и француску војску на главном правцу напада, односно на одсеку пробоја 2. српске армије. Сун Цу је у својој ратној вештини разматрао однос снага при чему истиче – „У рату је правило да непријатеља опкољавамо ако су наше снаге десет пута веће од његових, а да га нападамо ако су пет пута веће. Ако су два пута веће треба да поделимо војску на два дела”.⁵⁹

Наспрам фронта напада 1. и 2. српске армије положаје су држале јединице 3. и 2. бугарске дивизије. Положаје од Мале рупе до Катунца у дужини око 35 км држала је 3. бугарска дивизија, а положаје од Катунца до Старовине у дужини око 20 км држала је 2. бугарска дивизија. Одбрана је била уређена у једном појасу са једним основним, једним међуположајем и једним резервним положајем. Основни положај дубине 2 – 2,5 км протезао се на линији: Источни Ветерник – Западни Ветерник – Камен – Котка (1850) – Добро поље (1877) – Сокол (1822) – Градешнички превој – Старовински вис. Позади основног положаја на 3 – 4 км налазио се међуположај на линији: Борова чука – Кравички камен (1849) – Кравица (1682) – Шеиновац (1776) – Стојанов вис (1823) – Први гробен – Градешничка коса – Старовински вис. У фортификацијском смислу исти је био делимично уређен. На 8 – 9 км од предњег краја налазио се резервни положај који је топографски био врло јак али недовољно фортификацијски уређен на линији: Студена вода (1591) – Тополец (1243) – Камила (1564) – Мали Козјак (1782) – Големи Козјак (1814) – Козјаков камен. Одсек Добро поље – Кравица био је подељен између две бугарске дивизије, Добро поље је припадало 2. дивизији, а Кравица 3. дивизији, тако да се између две дивизије формирао међупростор који су управо експлоатисале јединице 2. српске армије. Ваздухопловне јединице су имале веома значајну улогу у фази припрема за пробој фронта јер су извиђањем из ваздуха и аеро-фото снимцима обезбеђивали преко потребне информације о непријатељу. Војвода Мишић и српска ВК су током претходних битака и бојева увидели значај располагања обавештајним информацијама о непријатељу. Сун Цу је о томе говорио – „Ако познајеш непријатеља и познајеш самог себе, не треба да стрепиш од исхода стотину бојева. Ако познајеш себе али не и непријатеља, за сваку постигнуту победу претрпећеш по један пораз. Ако не познајеш ни непријатеља ни самог себе, подлећи ћеш у сваком боју”.⁶⁰

Наспрам 2. и 3. бугарске дивизије положаје је држала српска војска. На линији од потока Сушица до Сокола на фронту дужине 16 км била је распоређена 2. српска армија са три дивизије у првом оперативном ешелону и две дивизије у другом оперативном ешелону (о/е). На линији од Сокола до реке Лешнице на фронту дужине 16,5 км била је распоређена 1. српска армија са две пешадијске дивизије у првом о/е, једном пешадијском и једном коњичком дивизијом у другом о/е. Две придате француске дивизије 17. колонијална и 122. биле су у саставу 2. српске армије на главном правцу напада и по наређењу генерала Д`Епреа распоређене су у први

⁵⁸ Алимпич, М: *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 326

⁵⁹ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 31.

⁶⁰ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 34.

о/е. Носиоци одлучивања у српској ВК прихватили су ризик, да максимално, колико то услови дозвољавају, на одсеку пробоја примакну јединице у другом о/е позади првог о/е. Наведени потез омогућиће касније током битке брзу реакцију Југословенске и Тимочке јединице када је дошло до кризе у нападу француских дивизија и предузимање гоњења чим су то услови дозволили.

Српским и савезничким јединицама на главном правцу напада у оквиру припрема за пробој фронта је повећана ватрена моћ, пре свега повећањем броја митраљеза, пушкомитраљеза, минобацача и рововских оруђа. Једна ловачка ескадрила 2. српске армије појачана је са још три француске ескадриле на аеродрому Јенице Вардар. Наведене јединице су ватреним дејством из ваздуха уништавале поједине отпорне тачке у одбрани непријатеља и ометале су уредно снабдевање снага на положајима. Прогоревање фронта на одсеку пробоја, брз продор и брзина маневра је нешто на чему је војвода Мишић посебно инсистирао. Ватрена припрема и подршка пробоја пешадијских јединица у Добропољској бици је то омогућила. Операција пробоја Солунског фронта, односно Добропољска битка отпочела је снажном артиљеријском припремом напада из 1718 артиљеријских оруђа различитог калибра од Орфанског залива до Охридског језера. На правцу пробоја 2. српске армије дејствовало је 477 артиљеријских оруђа и 108 рововских оруђа. Сун Цу је у наведеном контексту истакао – „Ратне околности зависе од брзине – ако стигнете брзином ветра и нестанете брзином муње, противници неће моћи да вас надвладају”.⁶¹

Постављени план српске ВК на фронту напада 1. и 2. српске армије је у потпуности остварен током прва два дана извођења нападних операција. Овладавањем непријатељских положаја на линији: Козјак – Козјачка коса – Градешница – с. Старовина, другог дана нападних операција српске армије ојачане француским дивизијама су направиле брешу на фронту од 25 км и око 10 – 12 км дубине. Испуњени су услови за даље спровођење плана гоњења непријатеља према следећем: Тимочка дивизија је имала задатак да преко Тополца и Конопишта и долином реке Бошаве напредује ка Демир капији, позади ње наступала је Шумадијска дивизија. Југословенска дивизија је имала задатак да се креће правцем: Козјак – с. Рожден – с. Мрежичко – с. Дабниште и даље ка Кавадрцима. Позади ње наступала је 17. колонијална дивизија. Јединице 1. српске армије имале су задатак да по избијању на линију: Кучков камен – Ђуров камен – Чатерна, одбаце непријатеља са десне обале Црне реке и да заузму мостобран на левој обали у рејону Разимбеј мост и створе услове за даље гоњење и продирање према Прилепу. Одлуком српске ВК да 1. и 2. армија гони непријатеља на три различита правца је била ризикантна али је довела немачко-бугарске снаге у ситуацију коју је помињао и Сун Цу – „У нападу је вешт војсковођа чији противник не зна шта да брани”.⁶²

Операција за пробој Солунског фронта и Добропољска битка као њен саставни део показала је колико је био значајан принцип командовања, који је и данас актуелан, а огледао се у централизованом одлучивању и децентрализованом извршавању задатака. Наведени принцип, на ком је посебно инсистирао војвода Мишић, омогућио је потчињеним командантима армија, дивизија, бригада, пукова и батаљона да максимално

⁶¹ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 51.

⁶² Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 50.

испоље своје способности и креативност. Трајност поменутог приступа у командовању потврђује и Сун Цуова филозофија – „Ако војсковођа показује поверење у своје људе али увек захтева да се његове наредбе спроведу, успех ће бити заједнички”.⁶³

Закључак

На основу свега наведеног без икакве сумње можемо рећи да је војвода Живојин Мишић представљао једног у светским размерама вансеријског војсковођу. Као школован официр он је своја знања и вештине усавршавао у миру и рату, а од самог почетка каријере био је у прилици да своја знања и умеће преноси млађим официрима и подофицирима због чега је био савршен пример споја теорије и праксе.

Ако је стратегија најважнији државни посао, а вештина ратовања од виталног значаја за државу, како истиче Сун Цу,⁶⁴ онда је Србија имала ту привилегију да се у њеној новијој историји, наведеним областима бавио један од њених најпознатији војсковођа у историји ратоводства.

У раду смо истакли „матрицу војводе Мишића” коју је он, уз потребна прилагођавања, често употребљавао због неповољног односа снага нападача у односу на снаге одбране. Међутим, он није био војсковођа који је робовао правилима, већ их је поштовао и прилагођавао се датим околностима и окружењу. Такође, није понављао стално исту тактику, већ је на основу претходних позитивних и негативних искустава доносио нове одлуке о употреби снага, уз комбинацију непосредног и посредног приступа у доласку до крајњег циља.

Поред његовог умећа у руковођењу и командовању војском у миру и рату, постоји нешто што је војводу Мишића свакако издвојило у односу на друге познате војсковође из историје српског ратоводства. То је његово понашање, став и држање у обичним и тешким изазовним животним ситуацијама.

Тако је један од највећих пријатеља српског народа, др Арчибалд Рајс у јеку Солунског процеса 1917. написао чланак „Портрет команданта” који је објављен у новинама *Gazette de Lausanne* почетком јуна исте године. Сматрамо да је ово можда најприкладнији начин да закључимо допринос војводе Мишића успеху српске војске на Солунском фронту. На симболичан начин др Рајс иностраној публици, али и српском народу који је помно пратио шта се дешавало са пуковником Аписом и саборцима на Солунском процесу, сугерише један прихватљив модел официра који може бити инспирација младим официрима и онима који то тек желе да постану. Тако он представљање војводе Мишића почиње реченицом којом је уствари сажео све и после које је могао да не напише ништа више – „Мишић је човек, који је изванредно оличење свих квалитета који су својствени лепом српском народу”.⁶⁵ Навешћемо само неке од квалитета које је др Рајс препознао код нашег славног војводе због младих нараштаја који можда буду читали овај текст па нека у себи покушају да пронађу или изграде исте врлине које красе српски род. „Војвода Мишић је најфинији и најкултурнији светски чо-

⁶³ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 82.

⁶⁴ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр. 9 и 17.

⁶⁵ Рајс, А: *Ратни извештаји из Србије и са Солунског фронта*, Геополитика, Београд 2014, стр. 277.

век... у исто време скроман и мудар... дубоко религиозан али не верски затуцан, изванредан отац своје породице... врло је предусретљив и увек има лепу реч за многе странце... он је и уздржан и посвећује се само онима које сматра пријатељима... он је командант кога његови војници и официри обожавају, захтева строгу дисциплину, али охрабрује све оне који показују добру вољу, правичан је... он ће саслушати жалбе и ако су основане, он ће исправити неправду... његов однос са официрима је пријатељски... своје официре сматра сарадницима... у току битке он је миран, говори кратко и одлучно и сви га слушају... изванредно срчан, дубоке интелигенције и неукротиве енергије... без обзира на славу умео је да остане једноставан и скроман”.⁶⁶

Мада је напред наведеним све речено завршићемо кратку причу о војводи Мишићу успостављајући поново везу између његове и ратне вештине Сун Цуа. Филозофија, које су се они несумњиво придржавали и која им је поред осталог омогућила да постану то што јесу гласи – „Односите се према својим војницима као према својој деци и они ће вас пратити у најдубље долине, пазите на њих као на властите вољене синове и они ће стајати уз вас и по цену погибје”.⁶⁷

Литература

- [1] Алимпих, М. *Солунски фронт*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967.
- [2] *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918, Књига 17, Припреме за офанзиву на Солунском фронту од 17.08. до 14.09.1916. Зауостављање бугарске офанзиве и офанзива српских трупа, I период Горничевска битка*, Штампарска радионица Министарства Војске и Морнарице, Београд, 1929.
- [3] *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918, Књига 18, Офанзива српске војске на Солунском фронту 1916 године, II период Заузеће Кајмакчалана, Старковог гроба и Совичких положаја*, Штампарска радионица Министарства Војске и Морнарице, Београд, 1930.
- [4] *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918, Књига 19, Офанзива српске војске на Солунском фронту 1916 године, III период Операције на Црној реци и заузеће Битоља*, Штампарска радионица Министарства Војске и Морнарице, Београд, 1930.
- [5] *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918, Књига 26, Рововска војна српске војске на Солунском фронту, III период рововске војне, Припреме за офанзиву*, Штампарска радионица Министарства Војске и Морнарице, Београд, 1935.
- [6] *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918, Књига 27, Офанзива – Први период: Добропољска битка, Пробој непријатељског фронта и избијање на реку Вардар*, Штампарска радионица Министарства Војске и Морнарице, Београд, 1936.
- [7] *Доктрина Војске Србије*, Медија Центар Одбрана, Београд, 2010.
- [8] *Доктрина операција Војске Србије*, Медија Центар Одбрана, Београд, 2012.
- [9] Рајс, А. *Ратни извештаји из Србије и са Солунског фронта*, Геополитика, Београд 2014.
- [10] Ристановић, С. В. *Колубарска битка*, КСЕ-НА, Београд, 2007.
- [11] Скоко, С. *Моје успомене*, Београд, 1985.
- [12] Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009.

⁶⁶ Ibid, стр. 276-278.

⁶⁷ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Моно и Мањана, 2009, стр.